

орнатып және пікірталас кезінде ақ, қараның арасын ашып беру қарастырылған. Мұндай қызмет барысын көбінесе, конституциялық кеңес жүргізуі және қадағалауы тиіс.

Кеңес қоғамында сот тек қана орган болып табылып қойған. Сондықтан оның міндеті социалистік қоғамды түзету, мемлекет пен азаматтардың құқық бұзушылық іс-әрекетіне бармауын қадағалау, ал мемлекет өз азаматтарының алдында жауапты екенін сезінуі қажет.

Сот тек қана заң жүзімен жұмыс істеуі қажет. Бірақ азаматтардың айғақ дәлелдерін қағаз жүзінде көрсетілмегенмен оны, яғни азамат құқығын езгіге салу міндеттелмеген.

Сот билігінің сатысы мемлекеттік биліктің тармақтарына тәуелсіз болып келеді. Сот билігінің рөлі әртүрлі биліктердің механизмдерінен, екі түрлі билік, яғни конституциялық заң және құқықтық заң бойынша соттық бақылаушы бұл екі тармақтың билікпен өз жұмыстарын іске асырып отырады.

1. Назарбаев Н. «Еркін де еңселі әрі қауіпсіз қоғамға қадам басайық. «Елбасының Қазақстан халқына жолдауы»// Егемен Қазақстан газеті. № 261-264. 25 қазан, 2000 жыл.
2. Большой юридический словарь. – Москва: ИНФРА-М, 1997. – С.665-789.
3. Ликас А.Л. Культура правосудия. – М., 1990. – С. 24.
4. Конституция Республики Казахстан. Коментарии/ под ред. Г. Сапарғалиева – Алматы: Жеті Жарғы, 1998. – С. 370–373.
5. Демократические основы советского социалистического правосудия/ под ред. Строговича. – М., 1965.
6. Ким А.А. Основной закон работает // Каз. Правда, 1993. 9 января.
7. Абельдинов Н.А. Основной закон: пятый и последний // Юридическая газета. - 1997. – 13 августа.
8. Котов А.К. Конституция Республики Казахстан 1995 г. - демократический акт творения народом своего государства //Саясат. - 1977. - №8. 33-36 с.
9. Ахметова Н.С., Бейсембеков Д.А. Место и роль судебного правотворчества в реализации принципа разделения властей // Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих, философия, құқық сериясы. - №3 (55) /2009
10. «Сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту туралы» Қазақстан Республикасы президентінің 2000 жылғы 1 қыркүйектегі №440 Жарлығы шықты.
11. Сартаев С., Нұрпейсов Д. Тәуелсіз Қазақстан – егеменді мемлекет. – Алматы, 2004. - 257 бет.
12. Назарбаев Н.А. За мир и согласие в нашем доме. Доклад на 1 сессии Ассамблеи народов Казахстана 24 марта 1995 года.

Ж.Б. Умбетбаева

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІ РЕФОРМАЛАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІ

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметті реформалау мәселесінің өзектілігі бірқатар объективті және субъективті сипаттағы факторлармен негізделген. Ең алдымен, елдегі жас мемлекеттің қалыптасуы мемлекеттік қызметшілердің жаңара түскен кадрлық құрамын құруды талап етеді. Екінші жағынан, Қазақстанның демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде дамуының стратегиялық бағыты мемлекеттік қызметшілердің сапалы құрамымен қамтамасыз етілуі тиіс. Осылардың барлығы бүгінгі таңдағы мемлекеттік қызметтің тиімді, әлеуметтік бағытталған болуы тиіс екендігін және қоғам мен мемлекеттің көп жақты байланыстарын қамтамасыз етуін куәландырады.

Қазақстандағы жаңа мемлекеттіліктің қалыптасуына орай еліміздегі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістерді қамтамасыз етуге лайық жария құқықтық институт ретіндегі мемлекеттік қызметтің рөлі мен маңызы барған сайын өсіп келеді. Әңгіме республикадағы мемлекеттік қызметтің сапалық әлеуетін көтеру, кадрлармен жұмыс бойынша жалпы стратегияны және мемлекеттік органдар қызметтерінің тәжірибелік координациясын іске асыруды қамтамасыз ету, бірыңғай әдіснамалық тәсілдер негізінде елдегі мемлекеттік кадрлық саясатты жүзеге асыру жайында болып отыр [1, 186.].

Мемлекеттік қызметті реформалау мен кадрлық саясаттың негізгі идеялары «Қазақстан – 2030. Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» атты Президентіміздің Қазақстан халқына Жолдауында анықталған. Бұл маңызды саяси құжатта мемлекеттік қызметшілердің жаңа буынының корпусын қалыптастыру бойынша, олардың бүгінгі таңдағы және болашақтағы мемлекеттік аппаратқа қажеттілігін ескере отырып, біліктілігінің дәрежесіне, іріктеп алуға, тиімді пайдалануға және оқытуға талаптарды белгілеу бойынша мемлекеттің басым бағыттары мен жүйелі курсы белгіленген. Реформаның басты мақсаты – Қазақстанға нарықтық экономикаға қолайлы болатын тиімді, заманауи мемлекеттік қызмет пен басқару құрылымын құру болып табылады [2, 38-39 бб.].

Республикадағы әлеуметтік-экономикалық және саяси қайта құрулар Қазақстанның 2030 жылға дейінгі кезеңдегі даму Стратегиясында өздеріне дәлме-дәл құқықтық инфрақұрылымды құруды

болжап отыр. Әңгіме мемлекеттік басқарудың құқықтық негіздері мен мемлекеттік қызметті ұйымдастыруды реформалау, басқарушы кадрлардың құқықтық мәдениеті мен халықтың құқықтық ақпараттануын көтеру, экономикалық бағдарламалардың құқықтық қамтамасыз етілуінің тиімділігі, қоғамдағы заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту туралы болып отыр. Мемлекеттік қызметті реформалау барысында мемлекеттік қызметтің қазақстандық моделінің құқықтық негізін қалауға мүмкіндік берген көптеген ережелер мен нормативтер жасалды және енгізілді.

Бүгінгі таңдағы мемлекеттік қызметтің құқықтық негізінің қалыптасуы құқықтық мемлекеттің конституциялық идеясына негізделуі тиіс. Әңгіме құқық, әділеттілік, адамгершілік, құқықтық тәртіпті нығайтуға тиімді шаралар, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына материалдық, ұйымдастырушы-құқықтық және саяси кепілдемелер құру идеяларын заңнамада іске асыру туралы болып отыр. Сонымен қатар, өз конституциялық міндеттерін мүлтіксіз орындау үшін мемлекеттік қызметшілер мен өзге де азаматтардың жауапкершілігін көтерген жөн. Құқықтық мемлекетті орнату мен мемлекеттік қызмет саласында құқықтық саясатты іске асыруды мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар өздерінің күнделікті қызмет бабында жүзеге асырулары тиіс. Бұл бағытта келесі негізгі принциптер толығымен бекітілуі қажет:

❖ Заңдылық, яғни Конституция мен заңдардың, сондай-ақ соларға негізделген заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілердің нормаларын сақтау және тиісті түрде қолдану;

❖ Азаматтар құқықтарының, бостандықтарының және заңды мүдделерінің мемлекет мүдделері алдындағы басымдығы. Бұл ретте адам құқықтарының басымдығы қоғам мен мемлекеттің мүдделерімен үйлесімді болуы қажет;

❖ Ізгілік, яғни, тұлғаның жоғары құндылығын, оның еркін дамуы мен қабілеттіліктерін көрсетуге құқықтарын, қоғамдық қатынастардың сапасын бағалау өлшемі ретінде индивидуумның игілігін белгілеуді мойындау;

❖ Қазақстандық патриотизм, қазақстандықтардың өз Отанына берілгендіктерін және Атамекендеріне деген махаббатқа берік екендігін білдіреді [3, 400-402 бб.].

Мемлекеттік қызмет туралы заңнама мемлекеттің кадрлық саясатының құқықтық негізі болып табылады. Заңнамада тек мемлекеттік кадрлық саясаттың заманауи идеялар, принциптер және басымдықтар түріндегі тұжырымдамалық негіздері іске асырылған емес, сондай-ақ мемлекеттік қызметтің жария-құқықтық институт ретіндегі нақты элементтері регламенттелген. Мәселен, кадрларды іріктеу, қызметті өткеру және т.б. мәселелер бойынша. Жалпы, мемлекеттік қызмет туралы заңнама тапсырылған басқару саласындағы мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыруды жоғары кәсіби деңгейде қамтамасыз етуге қабілетті кадрлық әлеуетті қалыптастыруға бағытталған деп айтуымызға болады.

Қазақстан Республикасындағы кадрлық саясат пен мемлекеттік қызметтің құқықтық қамтамасыз етілу бағдарламасын жасау мен қабылдау қажеттілігі бірқатар объективті және субъективті сипаттағы факторлармен негізделгендігін жоғарыда атап өттік. Мемлекет құрылысындағы, басқару қызметі мен әкімшілік ресімдердегі жаңа технологиялардың оңтайлы тенденцияларын, кадрлық әлеуеттің қалыптасуы мен мемлекеттік қызметті өткеру тетіктерін заңнамада бекіту қажеттілігі жайлы сөз болып отыр. Субъективті факторлар мемлекеттік қызметке кіру үшін қойылатын талаптардың құқықтық регламенттелуімен және мемлекеттік қызметші лауазымдарына кандидаттарға қойылатын талаптарды белгілеумен, әрбір мемлекеттік қызметшінің өзінің кәсіби қабілеттіліктерін, қызығушылықтарын және қызмет бойынша жоғарылатылудың мүмкіндіктерін көрсету үшін жағдайлар жасаумен; мемлекеттік қызметшілердің кәсіби деңгейі мен жұмысының сапасына объективті және жан-жақты бағалауды белгілеумен байланысты.

Мемлекеттік қызметті реформалаудың құқықтық қамтамасыз етілуінің бағдарламасын іске асыруда күтілетін нәтижелер болып мыналар табылады: халық арасында мемлекеттік қызметтің беделге ие болуы, мемлекеттік органдардың тиімді жұмысы, мемлекеттік қызметшілер арасында сыбайлас жемқорлық және басқа да криминалдық жағдайларды болдырмау, сандық және кәсіби қатынаста мемлекеттік органдардың тұрақты кадрлық құрамын қамтамасыз ету, сондай-ақ мемлекеттік қызмет бойынша лауазымдық жоғарылаудың құқықтық режимі [4, 112-114 бб.].

Мемлекеттік тәжірибе үшін аса маңызды мәселе болып басқарудың барлық деңгейінде шешім қабылдау ресімін жасау, қабылданатын шешімдердің сапасын қамтамасыз ету табылады. Мәселе әрекет етуші заңнамалық актілердің мемлекеттік органдарға заңшығарушының еркіне сәйкес келмейтін мазмұндағы заңға тәуелді актілер қабылдауға мүмкіндік беретін және де оған жиі әрі тікелей қарама-қайшы болып табылатын көптеген бланкеттік, яғни, сілтемелі нормалардан тұруында болып отыр. Мемлекеттік органдардың нормашығарушылық тәжірибесінде тар салалық, яғни, ведомстволық ұстаным жойылмаған, нәтижесінде, әлі де болса азаматтар мен ұйымдардың құқықтары, бостандықтары және заңды мүдделеріне қысым жасалу, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық

құқық бұзушылықтар орын алуда. Сонымен қатар, бұндай жағдай басқару тәжірибесі үшін жол бергісіз болып табылатын іс жүзінде заңдарды заңға тәуелді актілерге алмастыруға жиі алып келеді. Осыған байланысты заңнамалық актілерді жасау үрдісінің негізгі талаптарының бірі болып, мәні сілтемелі нормалардың санын максималды түрде азайтудан және заңдарды мүмкіндігінше нақтылаудан тұратын ереже табылуы тиіс. Осыған орай, қажетті заңға тәуелді актілерді уақытылы қабылдауды қоса алғанда, орындалуды қамтамасыз ететін қабылданған заңдардың күшіне ену механизмі жетілдіруді қажет етеді.

Республикадағы мемлекеттік басқарудың құқықтық негіздері мен мемлекеттік қызметті ұйымдастыруды жетілдіру, қабылданатын шешімдердің сапасын жақсарту келесі шараларды жүзеге асыру арқылы қамтамасыз етіледі:

❖ Құқықтық реттелудегі олқылықтардың орнын толтыру және олардың қоғамдық қатынастардың неғұрлым маңызды салаларына тереңдеуі;

❖ Заң жобаларына ғылыми сараптама жүргізу тәжірибесінің жалғасуы мен кеңеюі, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздік мүдделеріне сәйкес келуге де байланысты;

❖ Заңнаманы үйлестіру мақсатында оларда пайдаланылатын терминдердің мемлекеттік және орыс тілдеріндегі бірыңғай тізімін қалыптастыру;

❖ Барлық қабылданатын заңдарды тиімді іске асыру үшін, олардың қаржылық қамтамасыз етілуінің жеткіліктілігі принципінің дәл сақталуы үшін жағдайлар туғызу;

❖ Қылмыстар, сыбайлас жемқорлық және әкімшілік құқық бұзушылықтар жасау үшін тікелей немесе жанама түрде жағдайлар туғызатын алғышарттарды анықтау, тәжірибе жүзінде нормативтік құқықтық актілер жобаларына криминологиялық сараптаманы енгізу;

❖ Тәжірибеге перспективті жоспарлауды енгізу арқылы заң жобалары қызметін жоспарлауды жақсарту [5, 403-404 бб.].

Болашаққа ұлттық заңнаманың барлық массивін жүйелеу бойынша жұмысты жоспарлау ұсынылады. Бұл ретте құқықтық регламенттеуді талап ететін қоғамдық қатынастарға ғылыми талдау жүргізген жөн. Осындай анализдің мемлекеттік органдардың нормашығарушылық қызметі үшін үлкен маңызы бар, себебі ол әрекет етуші заңнамамен реттелмеген және әр түрлі деңгейдегі регламенттеуді қажет ететін қоғамдық қажеттіліктер мен қоғамдық қатынастардың құрылымын анықтауға мүмкіндік береді.

Басқарушылық шешімдерді дайындау мен қабылдау әкімшілік-құқықтық ресімдерін жетілдіру жергілікті мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық актілерді қабылдауының сапасына толығымен байланысты болып келеді. Жалпыға міндетті маңызы, ведомствоаралық сипаты бар немесе азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен міндеттеріне қатысты жергілікті мемлекеттік органдар актілерін міндетті түрде тіркеу туралы заңнама нормаларын іске асыруға бағытталған қосымша шараларды қабылдау қарастырылуда.

Сонымен қатар, қызметті ұйымдастыру мен оның мемлекеттік секторда толығымен құқықтық қамтамасыз етілу мәселесі логикалық аяқталуды қажет етеді. Әңгіме тек мемлекеттік қана емес, сонымен қатар бюджеттік саладағы (мұғалімдер, дәрігерлер және т.б.) жұмыскерлерді де қамтитын азаматтық қызметті де мойындау жайында болып отыр. Осы жұмыскерлердің әлеуметтік салада мемлекеттік функцияларды жүзеге асыруы мемлекет деңгейінде кадрларды басқарудың жалпы жүйесіне азаматтық қызметті қосуды болжайды. Берілген мәселені заңнамалық деңгейде шешу азаматтардың мемлекет ісіне қатысуларына, кандидаттарды кәсіби дайындау үшін белгіленген талаптарды және таңдаулы мамандарды іріктеу мүмкіндігін ескере отырып, мемлекеттік және азаматтық қызметке теңдей қол жеткізуге конституциялық құқығын іске асыруға мүмкіндік туғызатын еді.

Баспаларда және ғылыми әдебиеттерде саяси мемлекеттік қызметшілер туралы Заң қабылдау қажеттілігі туралы мәселе талқылануда. Бұл мәселенің мәні мемлекеттік қызмет туралы заңнамада одан әрі заңи нысанға айналатын саяси шешімдерді қабылдаумен байланысты басқару қызметінің ерекше сипатын ескере отырып, саяси тағайындалушылардың құқықтық мәртебесін неғұрлым анығырақ белгілеуден тұрады. Әңгіме әрекет етуші заңнамада саяси мемлекеттік қызметшілерді тағайындау тәртібімен, олардың қызмет өткеруімен, жауапкершілікке тартумен, сондай-ақ олардың құқықтық қорғалмағандықтарымен байланысты олқылықтардың болуында болып отыр. Заңнамалық деңгейде саяси мемлекеттік лауазым түсінігін нақтылау және сәйкесінше саяси мемлекеттік лауазымдардың жаңа Тізілімін белгілеу, қызметке тағайындау мен қызметтен босату, тәжірибеге саяси лауазымға қабылдау кезінде сынақты және кезенді аттестаттауды енгізу, олардың құқықтары мен қызметтік міндеттерін нақтылау, сонымен бірге қабылданған саяси шешімдердің дұрыстығы үшін жауапкершілік мәселелері өз шешімдерін табуы қажет етіп отыр.

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтармен күрестің құқықтық механизмдерінің тиімділігін арттыру мәселесі үнемі назарда болуды талап етеді. Осы бағытта сыбайлас жемқорлық қылмыстарының аясын анықтау; орташа ауырлықтағы қылмыстарға жататын құқық бұзушылықтарды ары қарай декриминализациялау; мүлктік санкцияларды қолдануды кеңейту; бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазаларды қолдану және т.б. бөлігінде сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселелері бойынша қосымша шаралар қарастырылуда.

Мемлекеттік қызметшілер мен халыққа құқықтық білім беру бойынша жұмысты жандандыру өзекті мәселе болып келеді. Республикадағы мемлекеттік қызмет туралы заңнаманы іске асыру, көбінесе оның ережелерін адамдардың, әсіресе мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қаншалықты деңгейде қабылдауына, олардың құқықтық нормаларды өз еркімен және адал ниетпен орындауларына қаншалықты дайын екендіктеріне байланысты болады. Реформаны іске асыру тиімділігіне келетін болсақ, республиканың құқықтық саясатының әр түрлі бағыттары бойынша, атап айтқанда, сот жүйесі, мемлекеттік қызмет, заң білімі және т.б. үшін салалық бағдарламаларды жасау мен қабылдау қажет болады [6, 281-284 бб.].

Құқықтық реформаның тереңдей түсуі мүдделі мемлекеттік органдардың, әсіресе, құқық қорғау құрылымдары, ғылыми ұйымдар мен оқу орындарының осыған белсенді түрде қатысуын, бірыңғай жалпы мемлекеттік саясат ретінде, құқықтық нормалардың сақталуы қажеттілігіне ішкі сенімнің қалыптасу үрдісі ретінде лауазымды тұлғалар мен халықтың барлық топтарына құқықтық білім беруді ұйымдастыруды болжайды, өйткені, заңға бой ұсыну мен құқықтық тәртіп – біздің тұрақтылығымыздың негізі болып табылады.

1. Байменов А. Реформирование казахстанской государственной службы: опыт, проблемы, задачи. – Астана, 2000. – 309 с.

2. Досмухамед Нур-Ахмет. Стратегия развития Казахстана до 2030 года и система реформирования государственной службы (Концептуальное изложение). – Государственная служба. Информационный бюллетень №4 НВШГУ при Президенте Республики Казахстан. - Алматы, 2003. – 60 с.

3. Уваров В.Н. Государственная служба и управление: учебник. – Петропавловск: Сев. Каз. юрид. академия, 2004. – 416 с.

4. Абдрахимов Г.Р. Государственная служба в Республике Казахстан: опыт, задачи и перспективы // Эффективное государственное управление в современных условиях: материалы международной научно-практической конференции – Астана, 2003. – 385 с.

5. Уваров В.Н. Государственная служба и управление: учебник. – Петропавловск: Сев. Каз. юрид. академия, 2004. – 416 с.

6. Туриббек А. Государственная служба как ключевой фактор реформы государственного управления в Республике Казахстан // XXI век: проблемы формирования правового, демократического, светского и социального государства в Республике Казахстан: материалы международной научно-теоретической конференции – Алматы, 2004. – 436 с.

Автор в этой статье рассматривает концептуальные основы и приоритетные направления реформы государственной службы и кадровой политики в Республике Казахстан и их правовое обеспечение.

The author in this article considers conceptual bases and priority directions of reform of public service and personnel selection in Republic Kazakhstan and their legal maintenance.

А.Б. Тулебаев

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Реформа госслужбы Казахстана продолжается, и за ее основу взяты отдельные достижения самых развитых и прогрессивных стран мира, приемлемые нашим условиям, традициям, менталитету. Анализ достигнутых результатов кадровой политики Казахстана положителен, что неоднократно отмечалось зарубежными аналитиками. Но жизненные реалии требуют дальнейшего совершенствования как самого аппарата государственного управления, так и внутреннего содержания государственного управления. Реформа продолжается постоянно на более качественном уровне.

Формирование современной высокоэффективной государственной системы управления и государственной службы – одна из ключевых проблем, которая выдвигается сейчас на первый план. Становится совершенно очевидным, что именно от состояния машины управления государством и профессионализма чиновников, их дееспособности и инициативности, приверженности избранному страной курсу во многом зависят ход экономических реформ в Казахстане, продвижение по пути